

Klaudia Barbara Żernik

Uniwersytet Zielonogórski

Rozumienie i istota twórczości językowej dzieci

The Comprehension and Essence of Children's Linguistic Creativity

SŁOWA KLUCZOWE ABSTRAKT

twórczość, twórczość
językowa, inteligen-
cja lingwistyczna,
twórcze dziecko,
aktywność językowa

Celem artykułu jest przybliżenie rozumienia oraz istoty twórczości językowej dziecka. Język jest narzędziem umożliwiającym poznanie otaczającej człowieka rzeczywistości. To dzięki niemu nazywamy przedmioty, obiekty, zjawiska, a także określamy zaobserwowane i przeżywane czynności oraz stany. Język pozwala wyrażać doznawane emocje i nastawienie do innych. Dziecko w sposób naturalny manipuluje językiem, bawi się nim, co wskazuje na jego twórczość językową, która jest umiejętnością przekształcania usłyszanych wypowiedzi oraz wytwarzania własnych, nowych i oryginalnych pod względem treści, formy i sposobu ekspresji. Na początku artykułu przedstawiono definicje twórczości oraz płaszczyzny rozumienia twórczości dziecięcej, tj. podejście elitarne oraz egalitarne do twórczości. Następnie nakreślono znaczenie języka w życiu jednostki oraz umiejętnego manipulowania nim. W dalszej części skupiono się na inteligencji lingwistycznej według Howarda Gardnera oraz wyznacznikach aktywności językowej dziecka w zakresie twórczości semantycznej, syntaktycznej, leksykalnej i tekstowej. Na koniec zamieszczono przykłady twórczych wytworów dziecięcych. Tekst ukazuje różne podejścia do twórczości językowej dziecka oraz podkreśla istotę twórczej aktywności w życiu każdego człowieka.

KEYWORDS ABSTRACT

creativity, linguistic
creativity, linguistic
intelligence, creative
child, language
activity

The aim of the article is to present the understanding and the essence of the children's linguistic creativity. A language is a tool that helps a human being discovering the world. It enables naming things, objects, phenomena, as well as describing observed and experienced states and activities. With a use of language, everybody can express their feelings and attitude to others. A child naturally manoeuvres a language, plays with it, disclosing its verbal creativity. Verbal creativity may be described as an ability of transforming previously heard sentences into new ones, original in terms of content, form and way of expression. At the beginning, I presented the definitions of creativity and the level of understanding of children's creativity. Then I outlined the meaning of language in the life of the individual and the skillful manipulation of it. In the following I focused on linguistic intelligence by Howard Gardner and the determinants of language activity of children. Finally, I include examples of creative children's creative texts creations. The article shows different approaches to the linguistic creativity of children and emphasizes the essence of creative activity in the life of every human being.

Wprowadzenie

Mówi się, że „dziecko w sposób naturalny jest twórcą”¹. Mogą temu zaprzeczyć tylko ci, którzy nigdy nie mieli okazji zaobserwować spontanicznej i swobodnej zabawy małych dzieci. Twórczość ta ujawnia się w różnych formach ich aktywności², które wywodzą się z dziecięcej ciekawości świata, potrzeby doświadczenia go i tworzenia swojej rzeczywistości. Twórczość dzieci ujawnia się w ich codziennych działaniach oraz związana jest z ich zainteresowaniami.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie różnorodnych podejść w kwestii rozumienia twórczości językowej dzieci oraz ukazanie istoty aktywności werbalnej w procesie ich rozwoju. Dziecko tak jak z klocków potrafi konstruować różnorodne budowle czy z różnych materiałów fortece i zagrody, tak z materiału językowego tworzy oryginalne zdania, powiedzenia, rymowanki i wierszyki³. „Język służy dziecku do różnych celów: do zabawy, przekazywania informacji, nawiązywania i podtrzymywania interakcji, organizowania myślenia. Używając języka w tych różnych

¹ R. Gloton, C. Clero, *Twórcza aktywność dziecka*, przeł. I. Wojnar, Warszawa 1976, s. 56.

² M. Magda-Adamowicz, *Children's Creativity in a Systemic Perspective*, Toruń 2013, s. 125–126.

³ M. Kielar, *Twórcze opanowywanie i używanie języka przez dziecko*, [w:] *Aktywność twórcza dzieci i młodzieży*, red. S. Poppek, Warszawa 1988, s. 66.

funkcjach, dziecko jednocześnie dostosowuje swój sposób mówienia do rodzaju słuchacza i sytuacji. W tym modyfikowaniu wypowiedzi przejawia się także twórca postawa dziecka w używaniu języka⁴.

Kształtowanie języka dzieci jest najlepszym sposobem ich przygotowania do roli zaradnych ludzi. Dzięki twórczej aktywności werbalnej dzieci potrafią sprawnie zakomunikować swoje myśli, odczucia, potrzeby, a także porozumiewać się w społeczeństwie. Język jest narzędziem umożliwiającym poznanie, analizowanie i syntetyzowanie rzeczywistości. Pozwala na nazywanie przedmiotów, obiektów, zjawisk, a także określanie czynności i stanów w otaczającym świecie. Dzięki językowi każda osoba może wyrazić swoje emocje i nastawienie do innych. Oczywiście, dziecko może uzewewnętrznić siebie poprzez zabawę, działanie, prace plastyczne i inne, jednakże często wypowiedź językowa jest najczęstszą formą komunikowania swoich stanów⁵.

Rozumienie twórczości

„Twórczość” jest pojęciem wieloznacznym oraz ulegającym ciągłym zmianom ze względu na różne dyscypliny naukowe oraz przeobrażenia w praktyce społecznej. Słowo „twórczość” pojawiło się pod koniec XIX w. w potocznym języku angielskim (*creative power*). W *Słowniku języka angielskiego* hasło to można było odnaleźć w 1960 r. Terminy „tworzyć” i „twórczość” (fr. *créer* i *création*) wywodzą się od łacińskiego *creatus* i *creare*, które oznaczają „produkować”, „robić” lub „rosnąć”⁶.

W starożytnej Grecji określenia „tworzyć” i „twórca” nie były znane. Zastępował je wyraz „robić” (*poiein*). Był on jednak używany jedynie w odniesieniu do Boga oraz poety. Artysta w rozumieniu starożytnych nie robił czegoś nowego, a zaledwie odtwarzał rzeczywistość⁷. W Rzymie sztuki również nie uznawano za dziedzinę twórczości. Istniało słowo „tworzyć” (*creatio*), które określało czynność Boga⁸. W dobie odrodzenia pojęcie twórczości nadal nie było znane. Funkcjonowała jedynie nazwa Kreator jako synonim Boga. W XVII w. Kazimierz Sarbiewski stwierdził, że poeta tworzy na podobieństwo Boga, Felibien natomiast nazwał malarza „jakby twórcą”⁹. W XIX w. termin „twórca” ostatecznie wszedł do języka sztuki, będąc synonimem artysty, jednakże stał się on niejako jej własnością. Twórcą zatem był artysta, malarz,

⁴ Tamże.

⁵ B. Sulma, *Możliwości i sposoby rozwijania twórczej aktywności językowej dzieci w wieku przedszkolnym*; http://www.profesor.pl/mat/pd7/pd7_b_sulma_20070525_2.pdf (dostęp: 27.02.2018).

⁶ K.J. Szmidt, *Pedagogika twórczości*, Sopot 2013, s. 76.

⁷ W. Tatarkiewicz, *Dzieje sześciu pojęć*, Warszawa 2004, s. 294–295.

⁸ Tamże, s. 302.

⁹ Tamże, s. 299.

poeta, rzeźbiarz i muzyk¹⁰. Na określenie artystów i ich pracy powstały również nowe wyrazy: „twórczy” i „twórczość”¹¹. Wiek XX był przełomowy w utożsamianiu twórczości jedynie z artystami. Terminu twórca bowiem zaczęto używać również w nauce i naturze. Powstała myśl, że nie tylko artyści mogą być twórcami, lecz także ludzie czynni w innych dziedzinach kultury. Uważano, że „twórczość jest możliwa we wszystkich dziedzinach ludzkiej produkcji”¹². Zaczęto mówić nie tylko o twórczości w nauce i badaczach tworzących nowe hipotezy, ale też o twórczym polityku czy twórcach nowej techniki.

Od XX w. twórczość określana była jako „każde działanie wykraczające poza prostą recepcję”¹³. Człowiek natomiast jest twórczy wtedy, kiedy jego działania nie ograniczają się do powtarzania, naśladowania, lecz ujawniają coś nowego. Twórczość zatem przejawia się w ludzkiej aktywności, zachowaniach, postawach czy stylu życia¹⁴. Może pojawiać się w każdej dziedzinie, a cechą, która je łączy, jest nowość oraz wartość.

Twórczość może być pojmowana dwojako: podmiotowo oraz przedmiotowo¹⁵. W ujęciu podmiotowym istotna jest funkcja indywidualna, czyli osobista procesu tworzenia. Podmiot jest twórczy wtedy, gdy posiada pewne określone, specyficzne cechy oraz jest autorem różnych projektów, książek, dzieł czy innowacji uznawanych przez innych za twórcze. Twórczość zaś przebiega w umyśle twórcy¹⁶. Takie rozumienie twórczości pozwala na twierdzenie, iż każdy człowiek jest twórczy¹⁷. Twórczość przedmiotowa natomiast zwraca uwagę na społeczne wytwory twórczego procesu. Odbyna się ona w określonym miejscu i czasie, a zamierzonym wynikiem jest pewne dzieło twórcze, które jest oceniane z punktu widzenia teraźniejszości, przeszłości i przyszłości¹⁸. Aspekt ten zjawisko twórczości przypisuje ograniczonej liczbie osób, głównie dorosłych¹⁹.

W teoretycznych poglądach na temat twórczości pojawia się spór o to, kto może być twórcą. Różnice szczególnie widoczne są na poziomie rozważań o twórczości

¹⁰ M. Magda-Adamowicz, *Obraz twórczych pedagogicznie nauczycieli*, Toruń 2012, s. 85; M. Magda-Adamowicz, *Twórczość pedagogiczna nauczycieli w kontekście systemowym. Źródła, koncepcja i identyfikacja*, Toruń 2015, s. 12.

¹¹ A. Cudowska, *Kształtowanie twórczych orientacji życiowych w procesie edukacji*, Białystok 2004, s. 21–22.

¹² W. Tatarkiewicz, *Dzieje sześciu pojęć*, dz. cyt., s. 304.

¹³ Tamże, s. 306.

¹⁴ M. Magda-Adamowicz, *Twórczość pedagogiczna nauczycieli*, dz. cyt., s. 12.

¹⁵ Tamże, s. 14.

¹⁶ M. Magda-Adamowicz, *Uwarunkowania efektywności kształcenia nauczycieli klas I–III w zakresie twórczości pedagogicznej*, Zielona Góra 2009, s. 13.

¹⁷ M. Magda-Adamowicz (red.), *Twórczość dzieci we wczesnej edukacji*, Legnica 2005, s. 14.

¹⁸ M. Magda-Adamowicz, *Uwarunkowania efektywności kształcenia nauczycieli klas I–III w zakresie twórczości pedagogicznej*, dz. cyt., s. 13.

¹⁹ M. Magda-Adamowicz (red.), *Twórczość dzieci we wczesnej edukacji*, dz. cyt., s. 14.

dzieci, dlatego wskazuje się na dwa podejścia: elitarne i egalitarne. Pierwsze wyklucza dzieci z grona twórców ze względu na brak możliwości tworzenia przez nich czegoś nowego i wartościowego dla społeczeństwa²⁰. Zwolennicy uważają, że działania dzieci mogą być spontaniczne, oryginalne i zachwycające, jednak nie zmieniają w żaden sposób wiedzy i umiejętności społecznych. Natomiast według podejścia egalitarnego dzieci są twórcze, czasami nawet bardziej niż osoby dorosłe²¹. Nie zmieniają one dziedzin nauki czy sztuki, ale wykazują twórczą postawę w plastyce, muzyce, dramacie²², a przede wszystkim widoczna jest ona w trakcie zabaw.

Zgodnie podejściem egalitarnym, subiektywnym, przyjmując, że każde dziecko jest twórcze w różnym stopniu, co przejawia się w codziennych działaniach i zachowaniach, na przykład w twórczym wykorzystywaniu języka.

Język narzędziem poznawania świata

Dziecko nabywa świadomości językowej w trakcie poznawania świata. „Pierwsze wypowiedzi dziecka mają cel praktyczny i dotyczą manipulacji na konkretnych przedmiotach w jego bezpośrednim zasięgu. Drugą funkcją wypowiedzi jest nawiązywanie kontaktów interpersonalnych poprzez wspólnie wykonywane czynności, kontakt wzrokowy, a później słowny²³. Wielką rolę odgrywa tutaj matka, która nazywa wszelkie zjawiska, obiekty i czynności wypełniające świat wokół dziecka, by mogło ono utrwalać sobie słownictwo poprzez powtarzanie i manipulację danymi przedmiotami.

Dzięki teorii Noama Chomsky'ego, tłumaczącego twórczość języka jako „możliwość wypowiadania i rozumienia nieskończonej liczby nowych zupełnie nieznanych zdań²⁴, przypisano językowi twórczy charakter i go rozpowszechniono. Człowiek dostosowuje język i reguły gramatyczne do sytuacji, w której aktualnie się znajduje. Według Chomsky'ego „dziecko dysponuje wrodzonym mechanizmem przyswajania języka, który jest przekazywany genetycznie i umożliwia indukcję abstrakcyjnych reguł językowych z wypowiedzi otoczenia²⁵. Oznacza to, że dziecko uczy się mówić na podstawie reguł językowych przyswojonych ze środowiska, jednakże nie powtarza ono jedynie tego, co usłyszało. Dziecko jest w stanie tworzyć na tej podstawie własne nowe wypowiedzi²⁶.

²⁰ K.J. Szmidt, *Pedagogika twórczości*, dz. cyt., s. 282.

²¹ M. Magda-Adamowicz, *Children's Creativity in a Systemic Perspective*, dz. cyt., s. 34.

²² K.J. Szmidt, *Pedagogika twórczości*, dz. cyt., s. 280.

²³ D. Czelakowska, *Twórczość a kształcenie języka dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, Kraków 1996, s. 15.

²⁴ Tamże, s. 16.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże.

Skoro dziecko nabywa doświadczeń językowych z otoczenia, to nie wszystkie nazwy i określenia rozumie, dlatego wiele zjawisk, przedmiotów i przeżyć próbuje nazywać po swojemu, tak jak potrafi²⁷. Nie wszystkie dzieci lubią to robić, niektóre tylko sporadycznie ujawniają swoją językową twórczość, inne zaś czynią to z ogromną pasją i radością. Każde natomiast dziecko ma ogromną fantazję językową, co sprawia, że ich wypowiedzi bardzo często zaskakują.

Dzięki środowisku społecznemu dziecko staje się aktywnym uczestnikiem eksperymentowania językowego. Dziecko uczące się mówić oraz rozwijające tę właściwość jest osobą niezwykle twórczą, stale wykrywa nowe funkcje języka oraz wypróbowuje je w społecznych interakcjach. Do podejmowania aktywności językowej nie potrzebuje zachęty czy namowy. Istotne jest, by nie zahamować tej predyspozycji oraz inspirować dziecko do dalszych poszukiwań i doświadczeń językowych. „Wiek od jednego do pięciu lat jest decydujący w życiu dziecka i jest to okres największych zdolności językowych, kiedy dziecko, bez wysiłku, może się nauczyć jednego czy kilku innych języków bez pomocy nauczyciela i bez studiowania gramatyki”²⁸.

Twórczość językową dziecka można zdefiniować jako „przekształcanie i ekspresyjne wytwarzanie własnych, nowych wypowiedzi, cechujących się płynnością wyrażeniową, oryginalnością treści, formy i sposobu ekspresji, spójnością struktury językowej”²⁹. Może wyrażać się ona w:

- zdolności czerpania z bogactwa wyobraźni twórczej jako tworzywa językowego i dokonywania operacji twórczych w mowie wewnętrznej;
- odczuwaniu twórczego niepokoju i pragnieniu zaspokojenia własnej, uwewnętrznionej potrzeby poprzez ekspresję werbalną;
- zdolności sensownego wysuwania nowych pomysłów i projektów oraz różnorodnych sposobów rozwiązań problemów i zadań językowych związanych z realizacją celów poznawczych, komunikacyjnych czy ekspresyjnych;
- chętnym, spontanicznym lub celowym podejmowaniu aktywności językowej w postaci wypowiedzeń lub dłuższych wypowiedzi o zróżnicowanej formie stylistycznej i w zdolności do świadomego, nieustannego i efektywnego formułowania nowych, dotąd nieistniejących wypowiedzeń i wypowiedzi i rozumienia wciąż nowych wypowiedzi innych osób;
- umiejętności oceniania i wartościowania pod kątem skuteczności i użyteczności swych wypowiedzi oraz w zdolności ich korygowania³⁰.

²⁷ H. Zgólkowa, *Czym język za młodu nasiąknie...*, Poznań 1986, s. 32.

²⁸ D. Czelakowska, *Twórczość a kształcenie języka dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, dz. cyt., s. 18.

²⁹ K. Borawska, *Umiejętności językowe dziecka kończącego edukację wczesnoszkolną*, Białystok 2004, s. 63.

³⁰ A. Warsicka, *Rozwijanie twórczej aktywności językowej uczniów klas początkowych*, [w:] *Twórcza aktywność uczniów klas początkowych*, red. M. Jakowicka, J. Kujawiński, Zielona Góra 1989, s. 148.

W rozwijaniu twórczej aktywności dziecka w zakresie ekspresji językowej bardzo ważny jest nauczyciel, który rozumie sens i potrzebę stymulowania twórczości dzieci. Danuta Czelakowska proponuje następujące czynności ze strony wychowawcy:

- 1) zapewnienie dzieciom poczucia bezpieczeństwa i wolności, co sprzyja ich większej otwartości i śmiałości werbalnej,
- 2) stwarzanie sytuacji prowokujących do wypowiedzi (dyskusje, pytania problemowe, burza mózgów), dzięki czemu dzieci wzbogacają słownictwo i związki wyrazowe,
- 3) zachęcanie do wypowiadania się w formie opisu czy opowiadania,
- 4) dostarczanie bodźców umożliwiających zdobywanie doświadczeń językowych podczas wycieczek, eksperymentów, spacerów,
- 5) organizowanie konkursów na różne formy wypowiedzi: wiersze, listy, opowiadania, wywiady itp.,
- 6) zapewnienie możliwości prezentacji swoich umiejętności na forum, przy większej liczbie słuchaczy³¹.

Powyższe argumenty ukazują, jak ważny jest język w życiu dziecka. Umiejętność manipulowania językiem, bawienia się nim, umożliwia dziecku poznawanie i nazywanie świata. Ponadto dzieci twórcze językowo wypowiadają się z dużą łatwością, potrafią też słuchać i wyciągać z tego wnioski. Takie rozumienie wiąże się z pojęciem inteligencji językowej jako jednej z inteligencji wielorakich.

Inteligencja językowa w świetle teorii inteligencji wielorakich Gardnera

Według Howarda Gardnera inteligencja językowa jest najczęstszym rodzajem zdolności pojawiającym się u poetów. Także większość testów służących pomiarom inteligencji opiera się na wysokiej ocenie umiejętności słownych³². Ten rodzaj inteligencji jest niezwykle ważny w porozumiewaniu się z otaczającym nas światem. „Dar języka jest uniwersalny, a jego rozwój u dzieci uderzająco podobny w różnych kulturach. Nawet w populacjach osób głuchych (...) dzieci często «wynajdują» swój własny język migowy i posługują się nim ukradkiem. (...) inteligencja [językowa] może funkcjonować niezależnie od specyficznych informacji czy instrukcji wejściowych lub kanału wejściowego”³³.

Inteligencja językowa określana jest mianem zdolności słuchania i mówienia. Przejawia się ona zarówno w mowie, jak i w piśmie. Dzieci z dobrze rozwiniętą inteligencją lingwistyczną lubią posługiwać się językiem mówionym i pisanym. Są dobrymi

³¹ D. Czelakowska, *Twórczość a kształcenie języka dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, dz. cyt., s. 35.

³² H. Gardner, *Inteligencje wielorakie. Teoria w praktyce*, Poznań 2002.

³³ Tamże, s. 44.

słuchaczami, a także potrafią dostarczać im informacje „segregować”. Opowiadając o czymś, używają bogatego słownictwa, potrafią poprzez język wyrazić siebie, a także przekonać innych do swoich racji. Wyróżnia ich duża swoboda wypowiedzi i umiejętność manipulowania słownictwem. Lubią rozmawiać o problemach, dyskutować na różne tematy, przy czym potrafią bronić swoich racji podczas słownych potyczek. Takie dzieci cechuje częstość i łatwość zadawania pytań oraz używanie słów niezrozumiałych dla innych. Mają dobrą pamięć do miejsc, ludzi, nazw, imion, a także dat. W rozmowach często nawiązują do rzeczy, o których słyszały lub czytały, co wynika z tego, że łatwo przyswajają informacje z książek, gazet, radia czy telewizji³⁴.

Według Roberta Glotona i Claude Clero język werbalny powinien spełniać trzy podstawowe funkcje: komunikacyjną, przedstawiania rzeczywistości oraz o charakterze estetycznym i logicznym. Pierwsza polega na komunikowaniu i wymianie, czyli porozumiewaniu się z innymi, by rozumieć i być rozumianym. Funkcja reprezentatywna służy przedstawianiu otaczającej człowieka rzeczywistości. Opisujemy to, co widzimy, słyszymy, czujemy, by móc układać i organizować nasze myśli. Natomiast ostatnia funkcja języka wiąże się z wprowadzaniem w świat wrażeń i emocji, a przede wszystkim swoich rytmów, brzmień i wartości³⁵.

Język służy zatem komunikacji, wyrażaniu swoich opinii oraz uzewnętrznianiu myśli i odczuć. Twórcze używanie języka „przejawia się zarówno w wytwarzaniu nowych wyrazów, zdań, tekstów, jak i w umiejętności dostosowywania wypowiedzi do sytuacji i właściwości słuchacza”³⁶. Dzieci doświadczają radości tworzenia poprzez wytwarzanie piosenek, rymów, prostych powiedzonek czy krótkich opowiadań. Ma to charakter spontaniczny, czyli twórczy. Służy uzewnętrznieniu swoich potrzeb oraz wewnętrznych przeżyć³⁷.

Umiejętność twórczego wykorzystywania języka jest niezwykle pożądana i przydatna zarówno w edukacji, jak i w dorosłym życiu. Ważne jest, by nauczyciel potrafił rozpoznawać uczniów o wysokim poziomie twórczości językowej. Warto w tym zakresie przyjrzeć się rozumieniu aktywności językowej dziecka według Ewy Filipiak.

Aktywność językowa dziecka

Aktywność językowa u dziecka ujawnia się od samego początku, kiedy tylko zaczyna ono mówić. Ma wtedy niezwykle wrażliwość językową i umiejętność bawienia się językiem. Już dla małego dziecka język służy nie tylko komunikowaniu się, ale

³⁴ M. Suświłło, *Inteligencje wielorakie w nowoczesnym kształceniu*, Olsztyn 2004.

³⁵ R. Gloton, C. Clero, *Twórcza aktywność dziecka*, dz. cyt.

³⁶ M. Kielar, *Twórcze opanowywanie i używanie języka przez dziecko*, dz. cyt., s. 60.

³⁷ Tamże.

jest jakby narzędziem jego twórczości werbalnej. „Twórczy aspekt aktywności językowej dziecka wiąże się z autentyczną innowacyjnością jego zachowań językowych”³⁸. Dziecko, ucząc się zachowań językowych, manipuluje językiem i tworzy nowe słowa, eksperymentuje z nimi. Jest to związane z jego aktywnością językową.

Według Ewy Filipiak aktywność językowa rozumiana jest jako sprawne używanie języka mówionego i pisanego w trakcie procesu komunikowania się³⁹. Taka komunikacja cechuje się „określonym wykonaniem językowym, analizowanym w wymiarze produktywności i twórczości, uwarunkowanym indywidualnymi predyspozycjami jednostki odnośnie do wyboru i kombinacji materiału leksykalno-syntaktycznego”⁴⁰. Aktywność językową można analizować zarówno w zakresie języka mówionego, jak i pisanego. Źródłem analizy w przypadku języka pisanego jest graficzna postać tekstu, czyli „pozbawiony postaci dźwiękowej tekst pomyślany”⁴¹. Przy języku mówionym uwagę zwraca się na tekst zrealizowany w mowie zewnętrznej, czyli postać dźwiękową.

Aktywność językowa dzieci analizowana w wymiarze twórczości odnosi się do stylu (sposobu skonstruowania⁴²) wypowiedzi i obecności w niej funkcji językowej⁴³. Twórczość rozumiana jest tutaj jako „sprawność komunikowania w sferze języka mówionego i pisanego, ujawniająca się w jakości (bogactwie) i różnorodności jednostek semantycznych i syntaktycznych wybieranych z istniejącego zbioru możliwości (kodu) podczas tworzenia konkretnej wypowiedzi w konkretnym akcie użycia języka”⁴⁴. W zakresie twórczości wysoki poziom aktywności językowej ujawnia się w związku z: „1) [występowaniem] funkcji poetyckiej w wypowiedzi, 2) nasyceniem [wypowiedzi] elementami twórczymi na każdym poziomie struktury języka”⁴⁵. Twórczość werbalna dzieci została zatem podzielona na cztery wskaźniki: leksykalny, semantyczny, syntaktyczny oraz tekstowy⁴⁶.

Twórczość leksykalna związana jest z umiejętnością manipulowania słownictwem, czyli z występowaniem w wypowiedzi wyrazów niepowtarzających się. Są to obecne w wypowiedziach postacie wyrazu różne pod względem fleksyjnym. Wyjątek stanowią

³⁸ E. Filipiak, *Aktywność werbalna dzieci w pierwszym, drugim i trzecim roku edukacji*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, „Studia Pedagogiczne” (1997)33, s. 100.

³⁹ E. Filipiak, *Konteksty rozwoju aktywności językowej dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, Bydgoszcz 2002, s. 208.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże, s. 210.

⁴² M. Magda-Adamowicz, *Twórczość pedagogiczna nauczycieli*, dz. cyt., s. 206.

⁴³ E. Filipiak, *Aktywność językowa dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, Bydgoszcz 1996, s. 95.

⁴⁴ E. Filipiak, *Konteksty rozwoju aktywności językowej dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, dz. cyt., s. 210.

⁴⁵ M. Magda-Adamowicz, *Twórczość pedagogiczna nauczycieli*, dz. cyt., s. 206.

⁴⁶ E. Filipiak, *Konteksty rozwoju aktywności językowej dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, dz. cyt.; E. Filipiak, *Aktywność językowa dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, dz. cyt., s. 93.

tutaj nazwy postaci oraz leksemę ekspresywno-onomatopeiczne, na przykład: kwa-kwa, bum-bum⁴⁷. W analizowaniu twórczości leksykalnej bierze się pod uwagę każdą odmienną postać fleksyjną wyrazu⁴⁸.

Wskaźnikami twórczości syntaktycznej są przekształcenia syntaktyczne obecne w wypowiedziach. To używanie takich struktur, które odbiegają od norm składni wyznaczających ogólne schematy. Środkami składniowo-stylistycznymi branymi pod uwagę w analizie twórczości syntaktycznej są powtórzenia wyrazów, anafory, pytania retoryczne, inwersje, elipsy i paralelizmy. Konstrukcje zdaniowe tworzone w taki sposób nadają wypowiedzi ekspresję oraz barwność, a także podkreślają jej dynamikę. Przykładem takich wypowiedzi są: „myślały, myślały, aż wymyśliły, że będzie listonoszem [...] dla zajączka nie było marchewki, dla języka nie było jabłek [...] czy to cud, czy co? [...] zobaczył królika mały ptaszek, biedny i smutny”⁴⁹. Aktywność językowa na płaszczyźnie twórczości syntaktycznej jest zatem tym wyższa, im większa jest liczba środków stylistycznych obecnych w wypowiedzi.

Twórczość semantyczna oznacza nasycenie wypowiedzi środkami słowotwórczymi oraz przekształceniami semantycznymi. Są to wszelkie neologizmy, zdrobnienia i zgrubienia, złożenia, epitety, porównania, hiperbole, animizacje, personifikacje, alegorie, a także użyte symbole. Jak wynika z badań E. Filipiak, dzieci o wysokim poziomie twórczości werbalnej w płaszczyźnie semantycznej najczęściej używają zdrobnień i neologizmów⁵⁰.

Twórczość tekstowa analizowana jest pod kątem trzech funkcji językowych: poznawczej, ekspresywnej oraz poetyckiej.

Wskaźniki funkcji poznawczej to fabularyzacja wypowiedzi, wyczerpywalność oraz perspektywa czasowa. Przy wysokim poziomie twórczości tekstowej wypowiedzi danej osoby osadzone są w pewnej fabule, a przedstawione zdarzenia są wielowątkowe i uporządkowane. Nadawca wypowiada się tak, by odbiorca mógł zorientować się w temacie i treściach przekazywanej informacji oraz dowiedzieć się o istotnych wydarzeniach oraz ich miejscu i czasie. Wypowiedź jest logiczna, zwięzła, występują w niej wszystkie trzy czasy oraz słownictwo „dobitnie podkreślające zmienność czasową przedstawionych zdarzeń”⁵¹.

W ramach funkcji ekspresywnej zwraca się uwagę na: 1) postawę narratora wobec przedstawianych zdarzeń, 2) emocjonalność wypowiedzi. Wypowiedź osoby twórczej werbalnie musi odzwierciedlać jej nastawienie do przedstawianej sytuacji.

⁴⁷ E. Filipiak, *Aktywność językowa dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, dz. cyt., s. 155.

⁴⁸ E. Filipiak, *Konteksty rozwoju aktywności językowej dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, dz. cyt., s. 331.

⁴⁹ E. Filipiak, *Aktywność językowa dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, dz. cyt., s. 156–157.

⁵⁰ Tamże, s. 152.

⁵¹ E. Filipiak, *Konteksty rozwoju aktywności językowej dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, dz. cyt., s. 333.

Istotne jest, by w danej sytuacji komunikowania ukazać swoje oraz innych osób role, przeżycia, postawy i pragnienia. Nadawca „komunikuje «Ja» wobec tekstu i językowej rzeczywistości. Interpretuje «ukryte informacje» treści językowego komunikatu w kontekście własnych spostrzeżeń”⁵².

Funkcja poetycka twórczości tekstowej nawiązuje do oryginalności i złożoności wypowiedzi. Wysoki poziom oryginalności ujawnia się w dbałości o formę i styl wypowiedzi, w używaniu rzadko spotykanych słów, a także w barwności i trafności doboru słownictwa. Złożoność natomiast polega na wyodrębnieniu w toku narracji monologów, dialogów, mowy zależnej i niezależnej⁵³.

Widać zatem, że aktywność językowa w wymiarze twórczości analizowana jest pod wieloma względami. Istotne jest nasycenie wypowiedzi, czy to ustnej czy pisemnej, między innymi różnymi środkami poetyckimi, składniowo-stylistycznymi, słowotwórczymi, a także fabularyzacja i obecność emocji w wypowiedzi. Często twórcze wypowiedzi zawierają elementy fantastyki, nasycone są porównaniami, zdrobnieniami, personifikacjami i innymi środkami. Dzieci nie opowiadają znanej fabuły, lecz przekształcają ją, dodając nowe wątki czy postacie. Są one również nieokreślone w czasie i kończą się morałem. Dzieci swoimi opowiadaniem często zaskakują osoby dorosłe. Związane jest to z ogromnym udziałem wyobraźni dziecięcej, która pozwala dziecku na wytwarzanie niezwykle zaskakujących wypowiedzi. Poniżej przedstawione zostały niektóre wytwory językowej twórczości dziecięcej.

Twórcze wytwory dziecięce

Dzieci mogą wyrażać siebie na wiele sposobów. Jak już zostało powiedziane, jednym z nich jest twórcza ekspresja językowa. U małych dzieci w zakresie twórczości językowej można wyróżnić takie najczęściej stosowane wytwory, jak: neologizmy, zagadki, pytania, kalambury, rymowanki, śpiewanki, opowiadania i bajki⁵⁴.

Między 2. a 5. rokiem życia następuje rozkwit dziecięcych neologizmów⁵⁵. Dzieci, wykorzystując własną gramatykę, tworzą wiele nowych określeń. Takie twory nazywane są analogicznymi formami i formacjami słowotwórczymi, czyli dziecięcymi neologizmami słowotwórczymi⁵⁶. I tak osoba jeżdżąca motocyklem zostaje motocyklarzem, pan noszący okulary – duzoocznikiem, a osoba mówiąca kłamstwa – oszukulikiem.

⁵² Tamże, s. 334.

⁵³ Tamże, s. 334–335.

⁵⁴ M. Kielar, *Twórcze opanowywanie i używanie języka przez dziecko*, dz. cyt., s. 60.

⁵⁵ Tamże, s. 61.

⁵⁶ <http://www.tkj.uw.edu.pl/poradnia/art09.htm> (dostęp: 15.02.2018).

Na około 4.–5. rok życia przypada okres zadawania pytań. Są one „przejawem intelektualnego opracowywania obserwacji”⁵⁷. Najczęściej zadawane pytania związane są z:

- 1) rozpoznawaniem i wyjaśnianiem interesującego zjawiska, na przykład: Dlaczego zwierzęta nie mówią?
- 2) poznawaniem zmian rzeczy, procesów, zjawisk, na przykład: Jak się rodzą małe pieski? Co się stanie z lodem w słońcu?
- 3) dążeniem do poznawania zależności między przedmiotami, zjawiskami, na przykład: Skąd koziół ma rogi?⁵⁸

Kolejnym przejawem ekspresji werbalnej są zagadki, które dzieci chętnie rozwiązują, ale też samodzielnie układają. U mniejszych dzieci są to zagadki zawierające opis jakiegoś przedmiotu, zjawiska (Ma wielkie uszy i długą trąbę – słoń). Dzieci w późniejszych okresach wymyślają zagadki wierszowane (Ma krótkie nóżki i mały ryjek, chociaż ma igły, nigdy nie szyje – jeź)⁵⁹ oraz zagadki w formie pytań (Czym się różni słoń od zasłonki?). Natomiast starsze dzieci preferują zagadki abstrakcyjne, których rozwiązanie jest niemożliwe (Co to jest, lata w piwnicy i robi klap, klap? – szczur w kłapkach)⁶⁰.

Dużo bardziej złożonym przejawem twórczości werbalnej są historyjki, opowiadania, bajki. Dzieci nie opowiadają znanej fabuły, lecz przekształcają ją, dodając nowe wątki czy postacie. Najczęściej opowiadania takie zawierają jeden wątek, czas akcji jest nieokreślony, a wszystko kończy się morałem. Odpowiednim przykładem jest bajka 9-letniej dziewczynki: „Wtedy do krainy leżącej w chmurach przyfrunął wielki jeździec na skrzydlatym koniu i powiedział, że ta kraina zagraża naszej planecie Ziemi i że musi tę krainę zniszczyć. Małe zielone istotki zaczęły piszczeć ze strachu. Wtedy jeździec na koniu powiedział, że za parę dni wkroczy ze swoim wojskiem do krainy. «Macie więc czas na przygotowanie się do ewakuacji». Jeździec poszybował ponad chmurami. Małe zielone istotki zaczęły myśleć nad obroną, bo nie chciały się nigdzie przenieść. Były zaprzyjaźnione z różnymi żywiołami. Spytały się burzy, czy nie mogłaby ich chronić i zebrać wszystkie żywioły, żeby pomogły im pokonać tego złego jeźdźcę. Tornado powiedziało, że będzie tak strasznie się kręciło, że ich wciągnie w swój wir i wypuści z powrotem na niebie. Burza powiedziała, że będzie tak strasznie strzelała piorunami, że ich porazi. W końcu nadszedł sądny dzień. Jeździec na skrzydlatym koniu przyfrunął ze swoim wojskiem, ale tym razem maleństwa się już go nie bały. Burza strzelała piorunami, tornado wirowało, mróz chuchał lodem, wiatr szybował bez końca. Jeździec na koniu tak się ich przestraszył,

⁵⁷ M. Kielar, *Twórcze opanowywanie i używanie języka przez dziecko*, dz. cyt., s. 62.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ <http://czaszdziecmi.pl/adwices/rozrywkowo/show/328-zagadki-i-lamiglowki> (dostęp: 15.02.2018).

⁶⁰ M. Kielar, *Twórcze opanowywanie i używanie języka przez dziecko*, dz. cyt., s. 62.

że uciekł na Ziemię ze swoim wojskiem. Odtąd Zielonej Krainie w chmurach nikt nie zagrażał, a małe ludziki z radością urządzały różne zabawy. Jeździły na ostrych piorunach burzy, spacerowały z wiatrem po niebie, tańczyły wokół płatków śniegu, bujały się na kropelkach deszczu. Ich życie było radosne jak śpiewający skowronek, który odwiedzał ich czasem w kłębiastych chmurach⁶¹.

Opisane powyżej przykłady ekspresji werbalnej dzieci pokazują, że są one twórcze w sposobie używania języka. Podstawowym zadaniem najbliższego otoczenia, a przede wszystkim szkoły, jest to zjawisko rozwijać i nie ograniczać dzieci w ich twórczej postawie. Należy stwarzać dziecku sytuacje do mówienia i wyrażania swoich wrażeń, odczuć, myśli. Największym błędem jest ograniczanie go do reprodukcji dostarczonych przez innych informacji⁶².

Zakończenie

Dzieci twórcze językowo bez problemów posługują się językiem na wiele sposobów. Lubią łamigłówki słowne, rebusy, kalambury oraz układanki. Chętnie rozwiązują krzyżówki oraz grają w scrabble. Charakteryzuje je chęć czytania wszelkich tekstów: książek, gazet, magazynów, ulotek reklamowych, napisów na sklepach, budynkach, billboardach, a nawet etykiet na opakowaniach różnych produktów. W szkole preferują takie przedmioty, jak język polski, historia oraz nauki społeczne⁶³. Twórcze manipulowanie językiem pozwala im wyrażać siebie, swoją osobowość a także uzewnętrzniać swoje przeżycia i emocje. Dziecko wykorzystuje język w zabawie, dzięki niemu przekazuje informacje oraz nawiązuje i podtrzymuje relacje międzyludzkie. Dziecko twórcze językowo potrafi dostosować swoją wypowiedź do słuchacza, a także krytycznie podejść do komunikatów, które odbiera.

Dzieci w zależności od wieku wyrażają siebie poprzez różne wytwory językowe: neologizmy, zagadki, pytania, kalambury, rymowanki, opowiadania i bajki. Zadaniem najbliższego otoczenia jest stymulowanie twórczej aktywności dzieci. Twórcze zabawy językowe sprawiają im ogromną radość, dlatego powinno się ich w tym wspierać i zachęcać do dalszego rozwoju. Należy dostarczać dzieciom jak największą ilość bodźców do podejmowania aktywności językowej. Wspieranie twórczości dziecka pomaga w rozwijaniu jego osobowości oraz kształtowaniu jego stosunku do świata i siebie samego.

⁶¹ R. Stawinoga, *Twórczość językowa dziecka w teorii i praktyce edukacyjnej*, Lublin 2007, s. 218–219.

⁶² A. Warsicka, *Rozwijanie twórczej aktywności językowej uczniów klas początkowych*, dz. cyt., s. 149.

⁶³ M. Suświłło, *Inteligencje wielorakie w nowoczesnym kształceniu*, dz. cyt., s. 47.

Bibliografia

- Borawska K., *Umiejętności językowe dziecka kończącego edukację wczesnoszkolną*, Trans Humana, Białystok 2004.
- Cudowska A., *Kształtowanie twórczych orientacji życiowych w procesie edukacji*, Trans Humana, Białystok 2004.
- Czelakowska D., *Twórczość a kształcenie języka dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 1996.
- Filipiak E., *Aktywność językowa dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, Wydawnictwo Uczelniane WSP, Bydgoszcz 1996.
- Filipiak E., *Aktywność werbalna dzieci w pierwszym, drugim i trzecim roku edukacji*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, „Studia Pedagogiczne”, 1997 33(13).
- Filipiak E., *Konteksty rozwoju aktywności językowej dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2002.
- Gardner H., *Inteligencje wielorakie. Teoria w praktyce*, Media Rodzina, Poznań 2002.
- Gloton R., Clero C., *Twórcza aktywność dziecka*, przeł. I. Wojnar, WSiP, Warszawa 1976.
- Kielar M., *Twórcze opanowywanie i używanie języka przez dziecko*, [w:] *Aktywność twórcza dzieci i młodzieży*, red. S. Popek, WSiP, Warszawa 1988.
- Magda-Adamowicz M., *Children's Creativity in a Systemic Perspective*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013.
- Magda-Adamowicz M., *Obraz twórczych pedagogicznie nauczycieli*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012.
- Magda-Adamowicz M. (red.), *Twórczość dzieci we wczesnej edukacji*, Wyższa Szkoła Menedżerska w Legnicy, Legnica 2005.
- Magda-Adamowicz M., *Twórczość pedagogiczna nauczycieli w kontekście systemowym. Źródła, koncepcja i identyfikacje*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015.
- Magda-Adamowicz M., *Uwarunkowania efektywności kształcenia nauczycieli klas I–III w zakresie twórczości pedagogicznej*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2009.
- Sulma B., *Możliwości i sposoby rozwijania twórczej aktywności językowej dzieci w wieku przedszkolnym*; http://www.profesor.pl/mat/pd7/pd7_b_sulma_20070525_2.pdf (dostęp: 27.02.2018).
- Suświłło M., *Inteligencje wielorakie w nowoczesnym kształceniu*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2004.
- Stawinoga R., *Twórczość językowa dziecka w teorii i praktyce edukacyjnej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007.
- Szmidt K.J., *Pedagogika twórczości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2013.
- Tatarkiewicz W., *Dzieje sześciu pojęć*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Warsicka A., *Rozwijanie twórczej aktywności językowej uczniów klas początkowych*, [w:] *Twórcza aktywność uczniów klas początkowych*, red. M. Jakowicka, J. Kujawiński, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Zielona Góra 1989.
- Zgółkowska H., *Czym język za młodu nasiąknie...*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1986.

Źródła internetowe:

<http://czasdziecmi.pl/advices/rozrywkowo/show/328-zagadki-i-lamiglowki> (dostęp: 15.02.2018).

<http://www.tkj.uw.edu.pl/poradnia/art09.htm> (dostęp: 15.02.2018).

ADRES DO KORESPONDENCJI

ADDRESS FOR CORRESPONDENCE

Klaudia Barbara Żernik
Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Pedagogiki, Psychologii i Socjologii,
Instytut Pedagogiki, Zakład Pedagogiki Przedszkolnej i Wczesnoszkolnej
e-mail: klaudia_zernik@wp.pl